Klaipėdos universitetas
Lietuvos istorijos institutas
Vilniaus universitetas

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 27

DIEMEDŽIO LEIDYKLA
VILNIUS

VILNIUS 2005

UDK 902/904(474.5)
Li-227

Redaktorių kolegija:
Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius ir sudarytojas*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Rimantas Jankauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Vytautas Kazakevičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas
(*Vilniaus universitetas*)

Ēvalds Mugurēvičs
(*Latvijos universiteto*
Latvijos istorijos institutas)

Vytautas Urbanavičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vladas Žulkus
(*Klaipėdos universitetas*)

Jurgita Žukauskaitė
(*ats. sekretorė*)

ISSN 0207-8694
ISBN 9986-23-126-4

© Lietuvos istorijos institutas, 2005
© Straipsnių autoriai, 2005

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA. 2005. T. 27, p. 9–22. ISSN 0207-8694

STRAIPSNIAI

SOCIALINIO GYVENIMO ATSPINDŽIAI V–VI A. PLINKAIGALIO KAPINYNE

REDA ŠVELNIŪTĖ

„<...>visų pirma subjektyvios vidinės reikšmės, kurias archeologai gali nustatyti, nėra „idėjos žmonių galvose" ta prasme, kad jos nėra sąmoningos individų mintys. Jos veikiau yra visuomeninės ir socialinės sąvokos, reprodukuojamos kasdienio gyvenimo praktikoje. Taigi jos tampa matomos archeologams <...>".

(Hodder, 2000, p. 157)

Viduriniojo geležies amžiaus archeologijos paminklų Lietuvoje yra tyrinėta pakankamai daug, sukaupta archeologinė medžiaga yra pristatyta ir aptarta išsamiai keliose monografijose, minimam laikotarpiui skirtas atskiras apibendrinamasis leidinys „Vidurinysis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)" (Tautavičius, 1996). Nepaisant to, autorės nuomone, minimo laikotarpio žmonių socialinis gyvenimas nėra išsamiai tyrinėtas.

Taigi atsiliepiant į naujas teorinės archeologijos siūlomas tyrimo kryptis ir idėjas viduriniojo geležies amžiaus pirmąją pusę nuspręsta tirti per V–VI a. Plinkaigalio kapinyno archeologinės medžiagos prizmę. Tikslas yra ne aptarti kapinyne rastas įkapes, jų tipus, datavimą ar paplitimą, bet nustatyti šį kapinyną palikusios bendruomenės socialinę sąrangą, vidinę organizaciją, atskiras grupes, galbūt net pateikti kelias prielaidas apie joje galėjusias egzistuoti socialines normas, taisykles. Pasirinkus tinkamus archeologinės medžiagos analizavimo metodus, manome, įmanoma gauti reikiamos informacijos tokioms prielaidoms.

Autorės nuomone, pavienių kapinynų socialinė analizė yra labai informatyvus ir produktyvus būdas gauti naudingos informacijos apie atskirus laikotarpius. Kita vertus, nedidelių bendruomenių tyrimas ir jų metu gauti konkretaus kapinyno, t. y. vietos, ir laikotarpio tyrimo rezultatai neleidžia pasinerti į nesibaigiančius apibendrinimus, kurių pasekoje visos archeologinės kultūros dabartinės Lietuvos teritorijoje atrodo beveik vienodos.

Plinkaigalio kapinyno archeologinę medžiagą tirti socialiniu aspektu buvo nuspręsta trimis aspektais: pirma, pasirinktos bendruomenės kapai bus tiriami kiekybiniu metodu, kurio tikslas, pasak H. Härke, nustatyti bendruomenėje egzistavusią socialinę nelygybę (Härke, 1992, p. 25). Tai yra įmanoma detaliai išanalizavus kiekviename kape rastą įkapių skaičių. Siekiant kuo išsamesnių rezultatų visi kapai, atsižvelgiant į mirusiųjų lytį bei amžių, bus suskirstyti į tris grupes, t. y. vyrų, moterų bei vaikų*. Remiantis šiais duomenimis, sudaryti grafikai atskleis kiekvienos kapų grupės situaciją socialinės nelygybės atžvilgiu, t. y. koks įkapių skaičius kape parodo kapo turtingumą, koks procentinis turtingų ir neturtingų kapų pasiskirstymas ir pan. Pagal vyrų, moterų ir vaikų kapų tyrimų rezultatus bus gauta informacijos apie Plinkaigalio bendruomenėje egzistavusią socialinę nelygybę. Kiekybinės įkapių analizės rezultatus turėtų koreguoti ir papildyti sidabrinių įkapių analizės duomenys.

Antra – kokybinė archeologinių artefaktų analizė, kurios tikslas yra ištirti visas kapuose rastas įkapes, akcentuojant jų rūšis, tipus, buvimą/nebuvimą, dažnumą, vietą kape.

---

* Dvigubi, trigubi ar keturgubi kapai bus išskaidyti ir kiekvienas individas, atsižvelgiant į jo amžių bei lytį, bus aptariamas savojoje grupėje. Kaip atskiros įkapės nebus skaičiuojami atskiri gintaro karoliukai.

Kapų radinių suvestinių pagalba bandyti nustatyti pasikartojančius jų derinius vyrų, moterų ir vaikų kapų grupėse, tai leistų išskirti šioms grupėms būdingiausius įkapių kompleksus, koreliuoti skirtingus duomenis (mirusiojo amžių, lytį, įkapės padėtį kape ir pan.) tarpusavyje siekiant išskirti dėsningumus, išanalizuoti atskirų kapų grupių išsidėstymą bendroje kapinyno schemoje.

Kokybinė įkapių analizė turėtų suteikti informacijos apie bendruomenės sąrangą, socialinę organizaciją, vidines grupes.

Archeologinėje literatūroje dažnai yra kalbama apie vieno ar kito dirbinio reikšmę, t. y., pagal L. Vaitkunskienę, antkaklės žemaičių vyrų kapuose rodo vyro kario statusą (Vaitkunskienė, 1995, p. 164), kitur akcentuojamos diržo sagtys (Tejral, 1999, p. 217–292) ar žiedai (Hansen, 2001, p. 157–188). Turint Plinkaigalio kapų įkapių kiekybinės ir kokybinės analizės duomenis bus galima analizuoti, ar šiame kapinyne išsiskiria dirbiniai, kuriems Plinkaigalio bendruomenė galėjo suteikti socialinę reikšmę, tiksliau, ar yra dirbinių, kurie savo buvimu/nebuvimu parodo tam tikrą mirusiojo socialinę ar turtinę padėtį. Tai bus trečias aspektas, kuriuo bus tiriama Plinkaigalio kapinyno archeologinė medžiaga.

Rašant šį darbą svarbiausias šaltinis buvo Plinkaigalio kapinyno kapų aprašai, paskelbti Lietuvos archeologijos 10 tome (Kazakevičius, 1993). Jų pagrindu buvo sudarytos išsamios kapų radinių suvestinės, kuriose pateiktais duomenimis paremtas visas šis straipsnis.

1. KIEKYBINĖ ĮKAPIŲ ANALIZĖ

Vyrų kapų įkapių analizė. Kiekvienoje išskirtoje kapų grupėje (t. y. vyrų, moterų ir vaikų), atsižvelgiant į konkrečią kontekstinę medžiagą, buvo sudaryta įkapių seka pagal jų skaičių viename kape (žr. 1 pav., x ašį). Didžiausias įkapių skaičius viename kape vyrų grupėje siekė 12 (k. 50 ir k. 54) (1 pav.). Tada buvo paskaičiuota, kiek kiekvienai išskirtų įkapių grupių yra priskiriama kapų.

Vyrų įkapių kiekybinės analizės rezultatai yra šie:

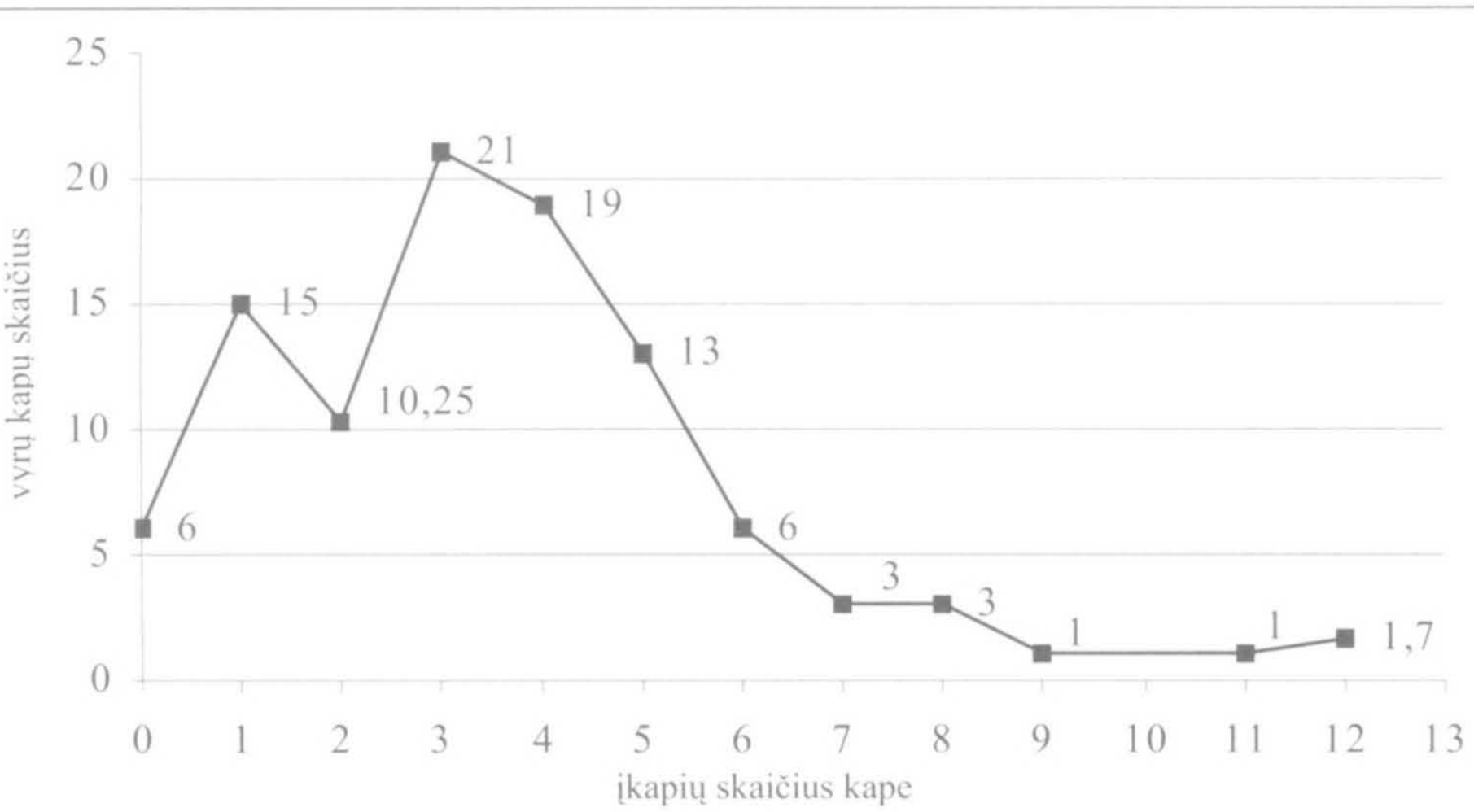

I / II	0	1	2	3	4	5	6	7	8	11	12
16–20 metų	2	–	4	1	1	1	2	–	–	–	–
20–30 metų	3	2	2	3	2	5	2	–	–	–	1
30–40 metų	1	1	3	6	4	–	–	1	2	–	–
40–55 metų	–	9	2	8	9	6	2	–	1	–	1
vyresni nei 55 metų	–	–	–	1	2	1	–	1	–	1	–

I – įkapių skaičius kape II – vyrų amžiaus grupės

1 pav. Plinkaigalio vyrų kapų įkapių kiekybinė analizė (grafikas ir duomenys).

Prieš interpretuojant pateikto grafiko duomenis reikėtų pasakyti, kad kiekvienas mokslininkas, atsižvelgiant į jo patirtį, nuostatas, matyt, pateiktų skirtingas 1 pav. interpretacijas. Nėra vienintelio ir teisingo kelio tai padaryti, todėl žemiau pateiktos mintys yra autorės subjektyvi nuomonė, pagrįsta Plinkaigalio kapinyno kontekstine medžiaga.

Kaip matyti iš pateikto grafiko, daugiausia Plinkaigalio vyrų buvo palaidoti su 3–5 įkapėmis, iš viso 53% visų vyrų kapų. Ši nuomonė grindžiama aiškiu kreivės nusileidimu žemyn ties 2 ir 6 įkapių riba. Taigi vyrų kapai su 3–5 įkapėmis sudaro didžiąją Plinkaigalio vyrų kapų dalį.

Nemažai kapų buvo rasta be įkapių arba su 1–2 įkapėmis. Tai dar viena atskira vyrų kapų grupė.

Kaip matyti iš 1 pav., ties 6 įkapėmis nukritusi kreivė maždaug tolygiai tęsiasi iki 12 įkapių viename kape taško. Tokiu būdu galima būtų išskirti dar vieną vyrų kapų grupę, t. y. turtingiausių Plinkaigalio vyrų kapus. Kita vertus, reikėtų atkreipti dėmesį į kapus su 6–8 įkapėmis, kadangi jie neprilygsta kapams su 9 ar 12 įkapių. Autorė vyrų kapus su 6–8 įkapėmis yra linkusi išskirti į atskirą grupę.

Kiekybinė vyrų kapų įkapių analizė parodė, kad gali būti išskirtos 4 skirtingo turtingumo vyrų kapų grupės: neturtingiausiais galima laikyti vyrų kapus be įkapių arba su 1–2 įkapėmis, iš viso 31% visų Plinkaigalio vyrų kapų; didžiausią dalį analizuojamame kapinyne sudaro vyrų kapai su 3–5 įkapėmis, iš viso 53%. Ši kapų grupė yra svarbiausia, kadangi būtent joje turėtų atsispindėti nusistovėjusios normos, taisyklės Plinkaigalio bendruomenės vyrų atžvilgiu; kaip atskira grupė yra išskiriami vyrų kapai su 6–8 įkapėmis, iš viso 12% visų Plinkaigalio bendruomenės vyrų kapų; turtingiausiais yra laikomi vyrų kapai, kuriuose rasta 9, 11–12 įkapių. Šią grupę sudaro beveik 4% bendruomenės vyrų kapų.

Analizuojant įkapių skaičių vyrų kapuose buvo pastebėtas įdomus dėsningumas, susijęs su įkapių skaičiumi kape ir mirusiojo amžiumi. Surinkti duomenys pateikti žemiau esančioje lentelėje.

Kaip matyti iš lentelės, mažiausiai įkapių dėdavo į 16–20 metų jaunuolių kapus, tuo tarpu 40 ir vyresnių vyrų kapuose įkapių rasta daugiau ir dažniau. Įdomu tai, kad visi vyresni nei 40 metų vyrai buvo palaidoti su įkapėmis, ir, kaip rodo lentelė, daugiausia įkapių rasta būtent šiuose kapuose. Ryšys tarp įkapių skaičiaus ir vyresnio amžiaus vyrų leidžia daryti prielaidą, kad Plinkaigalio bendruomenėje galėjo egzistuoti normos, taisyklės, reglamentavusios vyresnio amžiaus žmonių išskirtinį statusą ir padėtį bendruomenėje. Nors senesnėje literatūroje ir priimta teigti, kad senovėje seni žmonės užimdavo išskirtinę padėtį visuomenėje, bet, pavyzdžiui, L. Kurilos atlikta Rytų Lietuvos pilkapių su degintiniais kapais socialinė analizė atskleidė ir kitą galimybę: tiriant Rytų Lietuvos pilkapius su degintiniais kapais buvo nustatyta, kad vyresnio amžiaus vyrai juose buvo laidojami visai be ginklų (Kurila, 2002, p. 122–136).

Moterų kapų įkapių analizė. Plinkaigalio moterų kapų medžiagoje buvo išskirtos 15 įkapių grupių (naudojamas modelis toks pats kaip ir vyrų kapų atveju). Didžiausias įkapių skaičius viename kape – 16 (k. 311) (2 pav.).

Kaip matyti iš 2 pav., Plinkaigalio moterų kapų atveju yra žymiai sunkiau nustatyti dažniausiai viename kape dėtų įkapių skaičių.

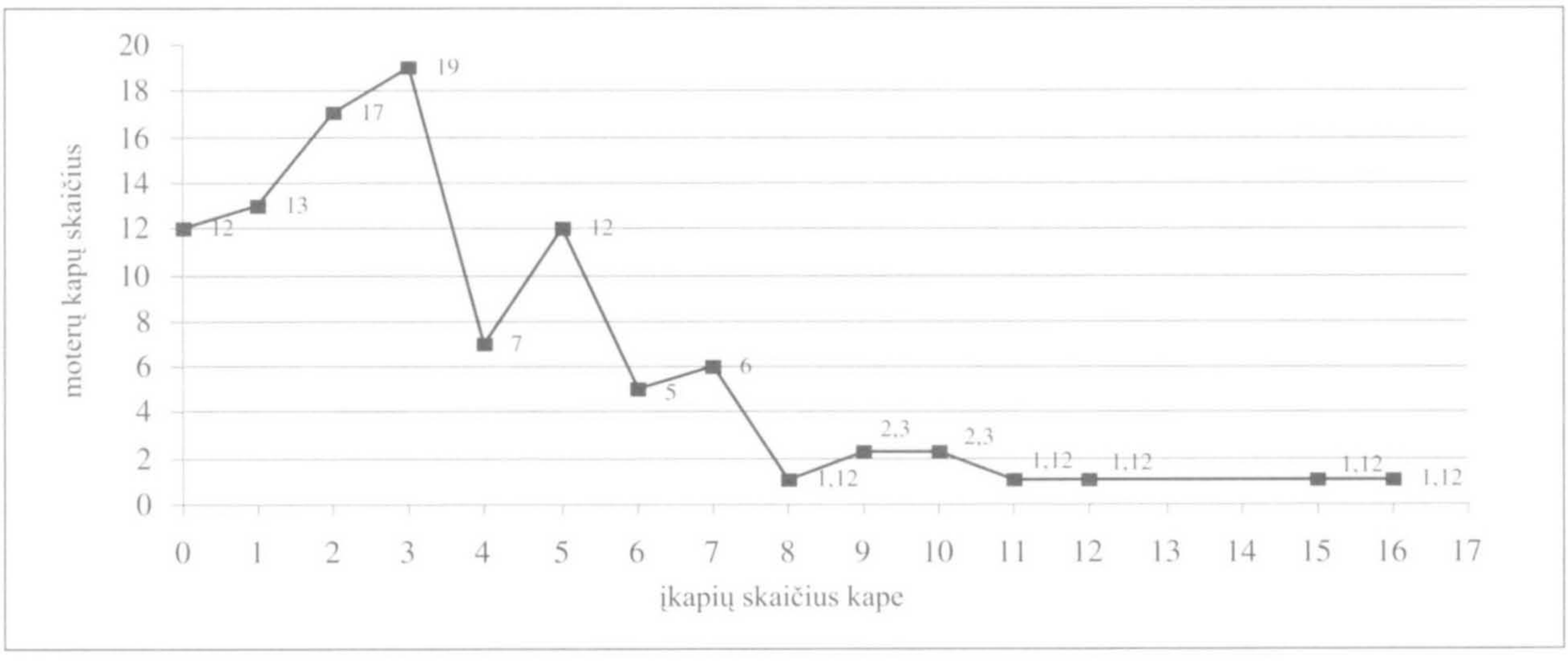

2 pav. Plinkaigalio moterų kapų įkapių kiekybinė analizė.

Lyginant su vyrų kapais, į akis pirmiausia krinta tai, kad be įkapių moterų buvo palaidota dvigubai daugiau,

Pagal gautus įkapių kiekybinės analizės rezultatus sudarytas grafikas atrodo taip:

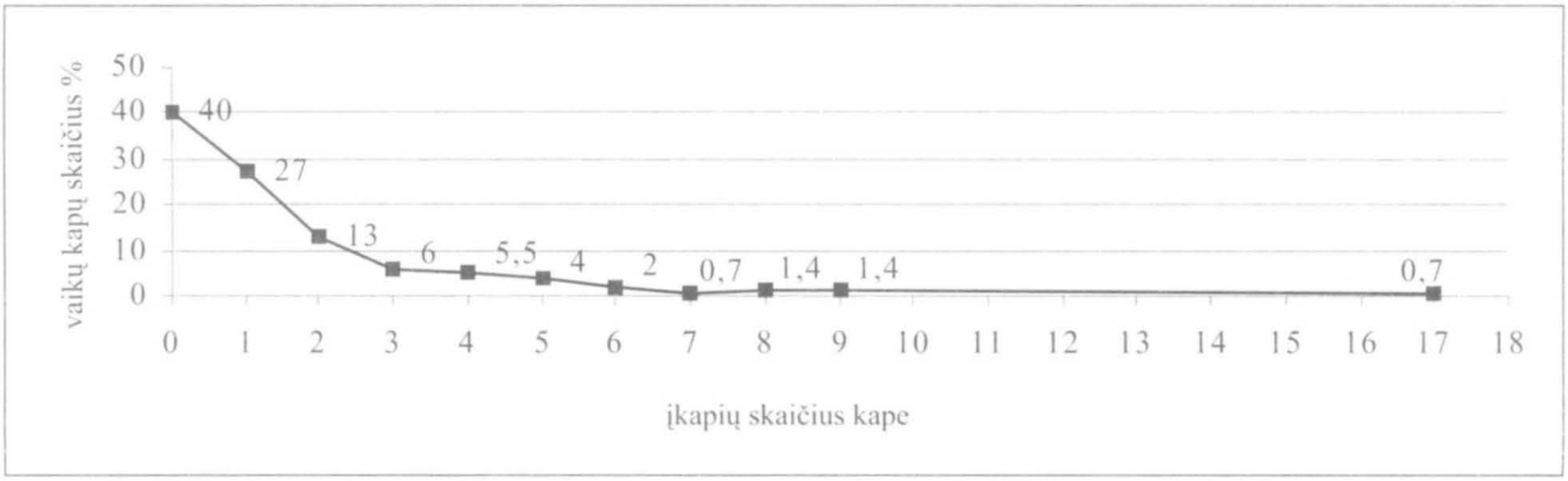

3 pav. Plinkaigalio vaikų kapų įkapių kiekybinė analizė.

t. y. 12%. Kaip matyti, nuo šio taško kreivė tolygiai kyla iki 3 įkapių skaičiaus, po to staigiai leidžiasi žemyn. Šį kreivės kritimą ties 4 įkapių skaičiumi viename kape būtų galima laikyti riba, atskiriančia moterų kapus su 0–3 įkapėmis viename kape (61% visų Plinkaigalio moterų kapų) nuo kapų su 4 ir daugiau įkapių.

Aiškus kapų skaičiaus sumažėjimas pastebimas ties 8 įkapėmis. Kaip matyti, nuo šio taško kreivė tolygiai tęsiasi iki 16 įkapių skaičiaus. Tokiu būdu galima būtų spėti, kad 7 įkapės galėtų būti riba, atskirianti dar vieną Plinkaigalio moterų kapų grupę nuo kitos, t. y. kapus su 4–7 įkapėmis nuo kapų su 8–12 įkapių. Turtingiausiais moterų kapais reikėtų laikyti kapus su 15–16 įkapių (k. 115 ir 311), kurie, kaip matyti grafike, gerokai atitrūkę nuo kitų kapų.

Taigi kiekybinės moterų kapų įkapių analizės rezultatai rodo, kad galima išskirti keturias moterų kapų grupes: pirmoji – kapai su 0–3 įkapėmis, iš viso 61% visų Plinkaigalio moterų kapų; antroji – kapai su 4–7 įkapėmis, iš viso apie 30%; trečioji – kapai su 8–12 įkapių, iš viso apie 8%, ir ketvirtoji, turtingiausia moterų kapų grupė, kuriai priskirtume du kapus (k. 115 ir 311), juose rasta 15–16 įkapių.

Vaikų kapų įkapių analizė. Gausiausioje vaikų kapų grupėje buvo išskirtos 11 įkapių grupių, čia didžiausias įkapių skaičius viename kape siekia 17 (berniuko k. 37) (3 pav.). Bet tai atskirai nagrinėtinas kapas, kadangi 8–8,5 metų berniukas buvo palaidotas kaip suaugęs gerai ginkluotas vyras. Beje, kaip buvo minėta, vyrų kapuose tokio įkapių skaičiaus viename kape nebuvo rasta. Kad tai išskirtinis atvejis, rodo ir tai, jog antras didžiausias įkapių skaičius vaikų kapuose yra 9 (du kapai – k. 9 bei 94).

Palyginus ankstesniuose grafikuose matomus kapų be įkapių skaičius matyti, kad vaikų be įkapių palaidota 3–4 kartus daugiau nei suaugusiųjų (t. y. 58 Plinkaigalio bendruomenės vaikai, arba 40% visų vaikų kapų). Maždaug tiek pat vaikų, 40%, buvo palaidota su 1–2 įkapėmis. Taigi net 80% vaikų buvo palaidoti be arba su labai menkomis įkapėmis. Tai reikėtų laikyti esmine tendencija, pastebėta Plinkaigalio bendruomenėje vaikų atžvilgiu.

Nedidelėje vaikų kapų grupėje buvo rasta po 3–5 įkapes, turtingiausiais, matyt, reikėtų laikyti vaikų kapus, kuriuose rasta daugiau nei 5 įkapės, tai sudaro vos apie 6% visų Plinkaigalio bendruomenės vaikų kapų.

Sidabrinių įkapių kiekybinė analizė. Kaip jau buvo minėta, siekiant išsamesnio pasirinktos bendruomenės socialinės nelygybės vaizdo, bus analizuojamos ir kapuose rastos sidabrinės įkapės, jų skaičius bei pasiskirstymas kapuose.

Plinkaigalio kapinyno 26 kapuose iš viso buvo rasti 34 sidabriniai dirbiniai. Taip pat buvo rasta sidabrinė auksuota segė vyro k. 106 bei balto metalo auksuotų kabučių apvara moters k. 232. Dėl nedidelio auksuotų radinių skaičiaus atskirai šioje analizėje jie nebus skaičiuojami, bet pridedami prie sidabrinių radinių.

Daugiausia sidabrinių įkapių buvo rasta vyrų kapuose, tai ir matyti 4 pav. Sidabrinių įkapių pasiskirstymas kapuose nėra tolygus, t. y. ne visuose kapuose rastas vienodas sidabrinių įkapių skaičius. Visuose moterų kapuose, kuriuose rasta sidabrinių dirbinių (k. 114, 115, 224, 232), vaiko (k. 44) bei penkiolikoje vyrų kapų (k. 21, 59, 61, 79, 80, 106, 144, 180, 213, 223, 228, 279, 329, 342 ir 356) buvo po vieną sidabrinę įkapę, 5

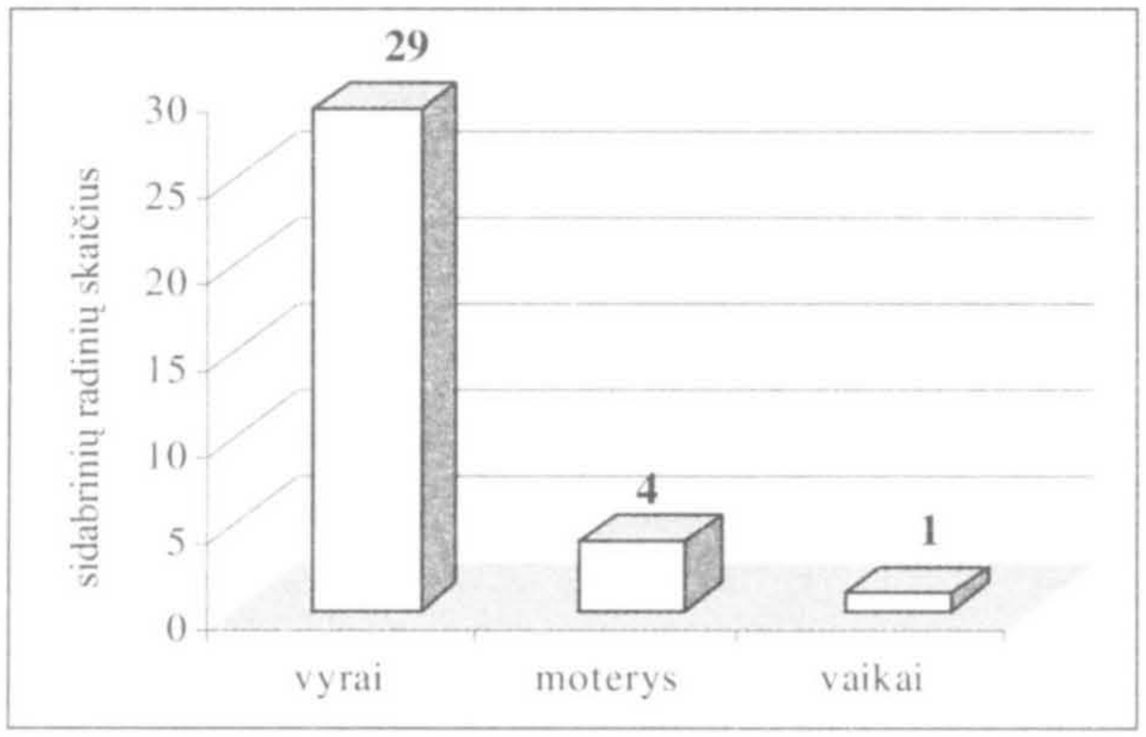

4 pav. Sidabrinių radinių pasiskirstymas Plinkaigalio kapinyne.

vyrų kapuose (k. 2, 54, 327, 332 ir 336) – po 2 ir viename kape (k. 50) – net 4 (4 pav.). Turint kiekybinės analizės rezultatus pirmiausia bus peržvelgiami būtent šie, turtingiausi, kapai.

Kaip buvo nustatyta anksčiau, turtingi įkapių yra laikytini: vyrų kapai su 9 ir daugiau įkapių, moterų – su 8 ir daugiau bei vaikų – su 5 ir daugiau. Taigi kiekybinės ir sidabrinių radinių analizių duomenų koreliacija davė tokius rezultatus: didžiojoje dalyje vyrų kapų su sidabrinėmis įkapėmis buvo rasta 5–6 ir daugiau įkapių (iš viso 13 iš 21 kapo, arba 62%); moterų kapuose, jei karolių apvara skaičiuojama kaip viena įkapė, rezultatai tokie: k. 232 buvo rasta viena įkapė, k. 9 ir 114 – po 5 įkapes, k. 224 – 10, o k. 115 – 15; vaiko k. 44 buvo rastos 7 įkapės.

Tai, kad sidabrinių įkapių buvo rasta vyrų kapuose su 5–6 ir daugiau įkapių, leidžia anksčiau išskirtą vyrų kapų grupę su 6–8 įkapėmis kape laikyti pasiturinčiais bendruomenės nariais. O vyrų, moterų ir vaikų kapų grupėse išskirtus kapus, kurie savo įkapių skaičiumi yra gerokai atitrūkę nuo bendro grupės vidurkio, t. y. vyrų kapų atveju, kapai su 11–12 įkapių (iš viso iki 3%), moterų – su 15–16 įkapių (iš viso iki 3%) ir vaikų – vienas kapas su 17 įkapių laikyti svarbiausiais bendruomenės nariais.

Ryšys tarp kapų su sidabriniais radiniais ir įkapių turtingų kapų statistiškai gali būti patikrintas tik vyrų kapų atveju (kaip turtingus nurodant kapus su 6 ir daugiau įkapių), kadangi moterų kapų ir vieno vaiko kapo yra per mažai atlikti tokius skaičiavimus.

Taigi statistiniu neparametrinių ryšių nustatymo metodu gautas asociacijos koeficientas A = 0,7, gautas kontingencijos rodiklis K = 0,43, o tai reiškia, kad ryšys tarp turtingų įkapių vyrų kapų ir sudabrinių radinių pasitvirtina.

2. KOKYBINĖ PLINKAIGALIO BENDRUOMENĖS KAPŲ ĮKAPIŲ ANALIZĖ

Vyrų kapai. Kokybinė analizė bus pradėta nuo jau išskirtų turtingiausių Plinkaigalio vyrų kapų (5 pav.).

Iš Plinkaigalio kapinyno archeologinės medžiagos matyti, kad didžiausią sidabrinių radinių dalį vyrų kapuose sudaro antkaklės (rasta 13 iš 17), nuo jų ir pradėsiu. Iš karto reikia pasakyti, kad antkaklių tipų analizė nebuvo reikšminga.

Iš viso antkaklių vyrų kapuose buvo rasta 17 (k. 2, 21, 50, 54, 180, 213, 228, 327, 329, 332, 336, 342, 356 – sidabrinių, k. 71, 201, 256 ir 266 – žalvarinių). Išskyrus k. 213, visi kapai pagal įkapių skaičių laikytini turtingais. Detaliai išanalizavus šių kapų įkapes aiškiai išsiskiria penkių įkapių rinkinys: kirvis, peilis, diržo sagtis, segė bei sidabrinė antkaklė, randamas beveik visuose šiuose kapuose, išskyrus k. 201, 256 bei 266, taigi kapuose su žalvarinėmis antkaklėmis. Kadangi išskirtas penkių įkapių kompleksas yra rastas 14 iš 17 kapų, tai negalima laikyti atsitiktinumu. Šią prielaidą patvirtintų ir tai, kad šiuose kapuose buvo aptikta ir kitų įkapių: 5 kapuose rasta storagalių apyrankių, 4 kapuose – geriamųjų ragų apkalų, 6 kapuose – žiedų, bet pastarosios nesudarė jokių pastovesnių derinių.

Analizuojant Plinkaigalio vyrų kapų archeologinės medžiagos suvestines matyti, kad keletas įkapių kartojasi didžiojoje kapų dalyje, o tai, autorės nuomone, galėtų būti išskiriama kaip Plinkaigalio kapinyno vyro tradicinis kostiumas, kurį sudarytų aprangos detalės, ginklai bei įrankiai. Autorė taip pat mano, kad su tokiu kostiumu turėjo būti laidojami ir turtingiausi Plinkaigalio bendruomenės vyrai, bet, be šių įkapių, buvo dedamos prabangos ir prestižo įkapės, o tai ir išskiria šiuos kapus iš bendro vyrų kapų konteksto. Norint patikrinti šią prielaidą, reikia turtingais laikomuose vyrų kapuose išskirto 4 įkapių (be antkaklės) komplekso ieškoti likusiuose Plinkaigalio vyrų kapuose. Kalbant apie išskirtą įkapių kompleksą matyti, kad tai būtiniausi aprangos elementai, t. y. lankinės segės (dažniausiai nešiotos sulieta užkaba, kiek rečiau – trikampe kojele segės), diržas, tai rodo randamos diržo sagtys, taip pat keletas ginklų – peilis ir kirvis. Kita vertus, šios įkapės galėtų būti interpretuojamos ir kaip darbo įrankiai – archeologinėje literatūroje įvardijama dvejopa šių radinių paskirtis.

Išskyrus vyrų kapus su 4 įkapių kompleksu, paaiškėjo, kad tokių kapų yra 20, o tai 17% visų vyrų kapų. Toliau analizuojant likusius vyrų kapus buvo pastebėtas dėsningumas: kapuose, kuriuose rasta lankinė segė, buvo ir bent dvi įkapės iš išskirto komplekso, o kapuose, kur

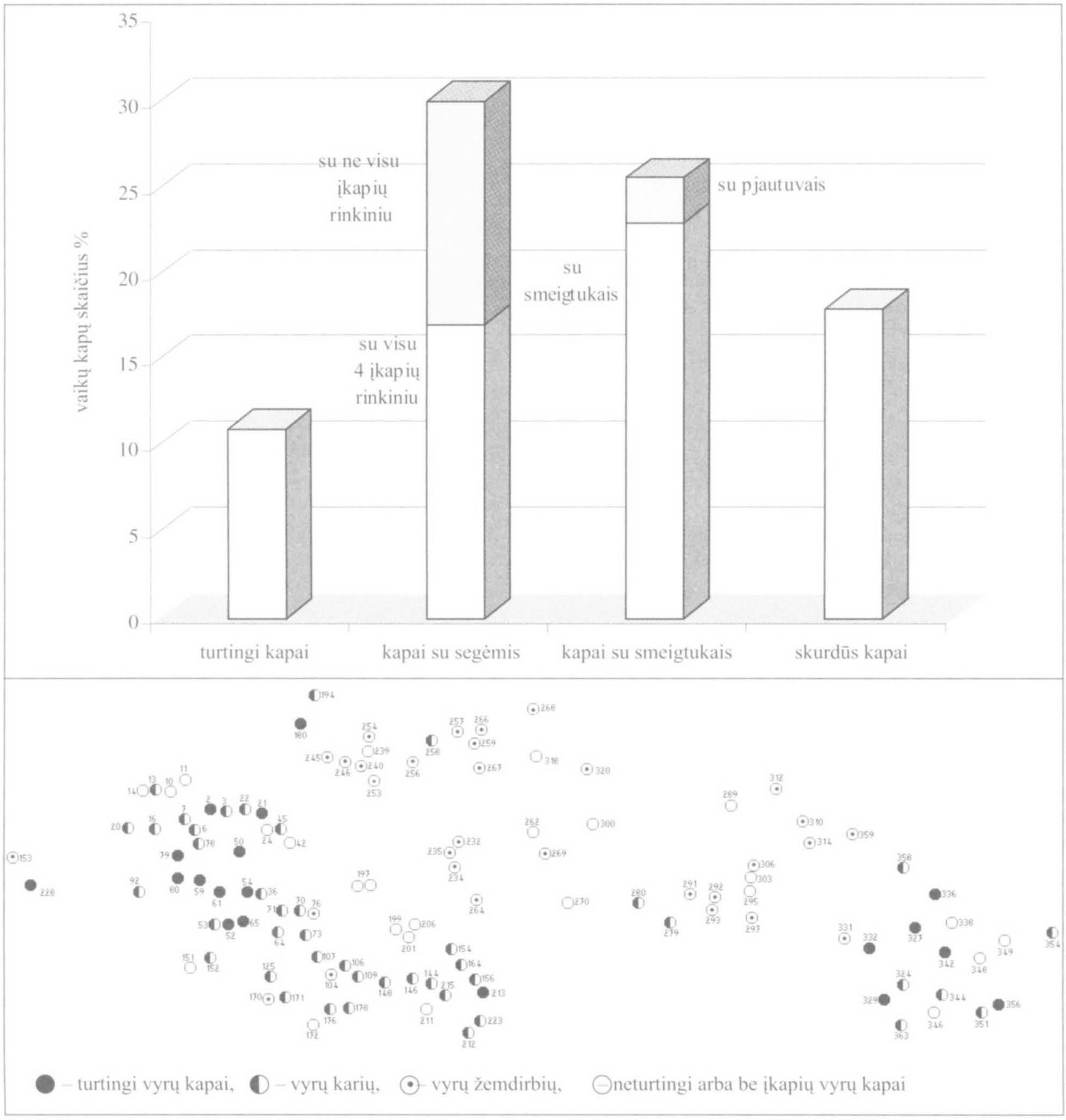

5 pav. Plinkaigalio vyrų grupės pagal išskirtus įkapių rinkinius ir jų pasiskirstymas kapinyne.

rastas smeigtukas, kirvis, peilis ir diržas, yra retos įkapės. Tokiu būdu vyrų kapai išsiskyrė į dvi grupes:

1) kapai, kuriuose rasta: segė + dvi iš trijų (kirvis, peilis arba diržas) įkapių (iš viso 15 kapų),

2) kapai, kuriuose rasta: smeigtukas + viena/ dvi iš trijų (kirvis, peilis, diržas) įkapių,

arba smeigtukas + papuošalas,

arba tik smeigtukas (iš viso 27 kapai).

Analizuojant Plinkaigalio vyrų kapų medžiagą aiškėja, kad vyrų kapai su išskirtu visu 4 įkapių rinkiniu turi dar papildomų įkapių, tokių yra 12 iš 20 kapų, arba 60%. Panaši tendencija matoma ir kapų grupėje su segėmis (t. y.

pirmas išskirtas punktas – kapai, kuriuose rasta segė + dvi iš trijų (kirvis, peilis arba diržas) įkapių) – 10 kapų iš 15 (arba 67%) buvo rasta po tris įkapes, likusiuose – po dvi. Vadinasi, didžioji dalis aukščiau paminėtų vyrų kapų papuola į kiekybinės įkapių analizės metu išskirtą 53% Plinkaigalio kapinyno vyrų grupę. Tokiu būdu, manau, būtų teisinga aukščiau minėtus vyrų kapus skaičiuoti bendrai, sujungiant į vieną grupę, kuriai būdingi pagrindiniai radiniai: lankinė segė, kirvis/peilis/diržas.

Tuo tarpu kapų grupėje su smeigtukais aiškiai matyti kitokia padėtis: didžiojoje dalyje kapų (12 iš 27, arba 44%) buvo rasta po 2 įkapes ir tik 4 kapuose po 3 įkapes (t. y. 15% visų šios grupės kapų). Tokiu būdu didžioji dalis kapų su smeigtukais papuola į kiekybinės įkapių analizės metu išskirtą skurdžiausių kapų grupę (1–2 įkapės). Prie šios vyrų kapų grupės būtų galima priskirti 3 kapus (k. 234, 257 ir 264), kuriuose buvo rasti peiliai-pjautuvai, kadangi ši įkapė yra būdinga būtent vyrų kapams su smeigtukais.

Taigi remiantis išskirtų 4 įkapių komplekso – lankinė segė, kirvis, peilis ir diržas – buvimu arba jo nebuvimu (su keliomis aukščiau aprašytomis išlygomis), taip pat priskiriant kiekybinės įkapių analizės metu išskirtus turtingiausius vyrų kapus bei kapus be įkapių arba su viena menka įkape (pavyzdžiui, vienos įvijos žiedas) galima išskirti atskiras vyrų grupes Plinkaigalio bendruomenėje, o pagal pastarosioms būdingas įkapes nusakyti jų pobūdį.

Turimų kokybinės vyrų kapų įkapių analizės duomenų grafiko vaizdas buvo toks:

procentinis išskirtų vyrų grupių pasiskirstymas 5 paveiksle atrodo pakankamai įtikinamai ir neprieštarauja nusistovėjusioms normoms dėl atskirų socialinių grupių/sluoksnių proporcijų bendruomenėje.

Remiantis įkapių reikšmėmis, paskirtimi, išskirtoms vyrų grupėms galima suteikti sąlyginius pavadinimus, kurie nusakytų tos grupės mirusiųjų socialinį statusą. Taigi vyrus, palaidotus su segėmis ir visu ar daliniu išskirtų įkapių kompleksu, sąlyginai galima vadinti vyrais kariais, kadangi remiantis Plinkaigalio kapinyno kontekstine archeologine medžiaga vyrų ginkluotę sudarė kirvis, peilis ir kovos peilis.

Tuo tarpu vyrų kapų su smeigtukais grupė, matyt, gali būti interpretuojama kaip žemdirbių, kadangi jai būdingos įkapės yra peilis, kirvis, pjautuvas bei vienas kitas papuošalas (išskyrus lankines seges). Kaip jau buvo minėta, kirvis bei peilis Lietuvos archeologijoje yra nurodomi kaip universalios įkapės, priklausomai nuo kapinyno konteksto interpretuojamos kaip vyro ginkluotės dalis arba darbo įrankiai. Kita vertus, šios grupės kapai pagal įkapių skaičių viename kape yra laikytini skurdesniais nei dauguma Plinkaigalio vyrų kapų.

Trečiosios kapų grupės interpretacija gana sudėtinga, kadangi šiuose kapuose nebuvo rasta įkapių arba rasta 1 sunkiai interpretuojama įkapė, pavyzdžiui, žiedas. Akivaizdu, kad tai pati neturtingiausia vyrų grupė, bet jos socialinį statusą nusakyti sudėtinga, nors vyrauja nuomonės, kad šiai grupei būtų galima priskirti vergus arba nelaisvuosius bendruomenės narius (Michelbertas, 1997, p. 34).

Turtingiausiais laikytinus Plinkaigalio vyrų kapus būtų galima priskirti bendruomenės diduomenei. Reikia pasakyti, kad turtingiausių vyrų kapai neišsiskyrė gausiais papuošalais ar prabangos detalėmis, atvirkščiai, šiuose kapuose rastos įkapės labai nedaug tesiskiria nuo vyrams kariams būdingų įkapių, t. y. juose rastas išskirtas 4 įkapių kompleksas, 2–3 papuošalai (apyrankė, segė, žiedas). Turtingiausių vyrų kapai išsiskyrė sidabrinėmis įkapėmis, antkaklėmis (kurios dažnai ir buvo sidabrinės), geriamųjų ragų apkalais ir pentinais. Tokiu būdu peršasi mintis, kad Plinkaigalio bendruomenės diduomenei priklausę vyrai buvo palaidoti kaip kariai, karo vadai.

Siekiant patikrinti, ar išskirtos vidinės Plinkaigalio bendruomenės vyrų grupės nėra vien tik statistinių skaičiavimų išdava, pastarosios buvo perkeltos į Plinkaigalio kapinyno kapų schemą. Pastebėjus kelis dėsningumus iš kapinyno schemos buvo išbraukti vaikų ir moterų kapai, tai leido susidaryti aiškesnį padėties vaizdą (5 pav.). Schemoje matyti, kad statistiniais skaičiavimais išskirtos Plinkaigalio vyrų grupės kapinyne išsidėsto atskirose jo dalyse: vyrų karių ir turtingiausių vyrų kapai telkiasi dviejose grupėse kapinyno vakarinėje ir rytinėje dalyje, tuo tarpu vyrų žemdirbių ir visiškai skurdžiai palaidotų vyrų kapai yra centrinėje kapinyno dalyje. Svarbu ir tai, kad pirmųjų dviejų vyrų grupių kapai nėra susimaišę su likusiais vyrų grupių kapais, taip pat kad apie turtingiausius vyrų kapus telkiasi vyrų karių kapai.

Taigi 1 schemą galima laikyti gautų kokybinės Plinkaigalio vyrų kapų įkapių analizės rezultatų patvirtinimu.

Moterų kapai. Analizuojant Plinkaigalio moterų kapų medžiagą (2 pav.) matyti, kad teisinga buvo H. Härke mintis, jog moterų kapus galima tik interpretuoti turtiniu aspektu (Härke, 1992, p. 26): ryšio tarp darbo įrankių buvimo/nebuvimo kape bei moters turtingumo/neturtingumo nebuvo pastebėta, taip pat jokių išskirtinių dirbinių, galinčių padėti atlikti tokius pat tyrimus kaip vyrų kapuose, nebuvo rasta. Reikia pasakyti, kad ir rasti papuošalai, ir jų skaičius moterų kapuose buvo labai panašūs.

Taigi moterų kapai bus tiriami turtinės nelygybės aspektu, taip pat bus išskirtos papuošalų rūšys, kurios, matyt, atspindėjo turtinę moters padėtį Plinkaigalio bendruomenėje. Naudosimės tuo pačiu metodu, kaip ir tiriant vyrų kapus, t. y. pirmiausia bus analizuojami įkapių turtingiausi moterų kapai, turint tikslą išskirti įkapių rinkinį, būdingą Plinkaigalio moterų kapams.

Remiantis kiekybinės moterų kapų analizės rezultatais turtingais gali būti laikomi kapai su 8 ir daugiau įkapių. Tokių yra devyni: k. 55, 56, 63, 101, 115, 126, 186, 224, 311. Iš karto matyti, kad didžiojoje dalyje šių kapų mirusiosios buvo palaidotos su karolių bei įvijėlių apvaromis (6 pav.). Taip pat į akis krinta tai, jog apvaros sudarytos iš pakankamai didelio karolių skaičiaus. Išanalizavus Plinkaigalio moterų kapų radinius pastebėta, kad karolių apvaros nebuvo labai dažna įkapė analizuojamame kapinyne, jų rasta tik trečdalyje visų kapų (arba 29%). Tokiu būdu pirmiausia dėmesys bus nukreiptas į šios rūšies papuošalą.

Pirmas žingsnis buvo statistiškai patikrinti ryšį tarp apvarų buvimo moterų kapuose bei kapų turtingumo. Kaip rodo neparametrinių ryšių tikrinimo metodas, ryšys tarp šių dviejų bruožų yra (A= 0,9, K = 0,52). R. V. Sidrys savo studijose apie gintaro karolių įkapes taip pat pastebi, kad karolių apvaros yra priskirtinos bendruomenės diduomenei priklausiusioms moterims (Sidrys, 1994, p. 86).

Toliau buvo bandoma ieškoti ryšio tarp apvaros karolių skaičiaus ir kapų turtingumo, kadangi, kaip jau buvo minėta, daugelyje įkapių turtingų Plinkaigalio moterų kapų rastos apvaros sudarytos iš pakankamai didelio karolių bei įvijėlių skaičiaus, pavyzdžiui, k. 115 apvarą sudarė 140 alavo bei 16 gintaro karolių, o k. 311–158 stiklo karoliai.

Atlikus skaičiavimus, ryšys tarp karolių skaičiaus apvaroje ir kapų turtingumo nebuvo patvirtintas, tai reiškia, kad nepaisant to, jog turtingiausiuose kapuose buvo rastos karolių apvaros, sudarytos iš didelio karolių skaičiaus, tokių buvo rasta ir vidutinio turtingumo bei neturtinguose moterų kapuose.

Paskutinė analizė, susijusi su karolių apvaromis, yra karolių rūšių (bendrai visuose moterų kapų rastose apvarose) tarpusavio santykis. Šią analizę atlikti paskatino R. V. Sidrio teiginys viename jo straipsnyje apie tai, kad stikliniai karoliai ir antkaklės moterų kapuose buvo naudojami kaip gintarinių karolių pakaitalas (Sidrys, 1994, p. 86).

Paanalizavus moterų karolių apvaras yra išskiriami 5 rūšių juose naudoti karoliai: gintariniai, alaviniai, stikliniai, moliniai bei balto metalo auksuoti (pastarosios karolių rūšys buvo rastos tik dviejuose kapuose, t. y. k. 190 ir k. 323, todėl analizėje nebus priskaičiuojami).

Karolių rūšių apvarose analizės rezultatai matomi 6 pav. Šitoks karolių rūšių pasiskirstymas gali būti detalizuotas, jei remsimės kapų skaičiaus faktoriumi, t. y. pavyzdžiui, stiklo karolių apvaros iš 128 bei 158 karolių buvo rastos dviejuose moterų kapuose (k. 309 ir 311), o šių apvarų karoliai sudaro daugiau nei pusę visų stiklinių karolių, rastų Plinkaigalio moterų kapuose. Panaši situacija yra ir su alaviniais karoliais, kadangi k. 115 buvo rasta apvara

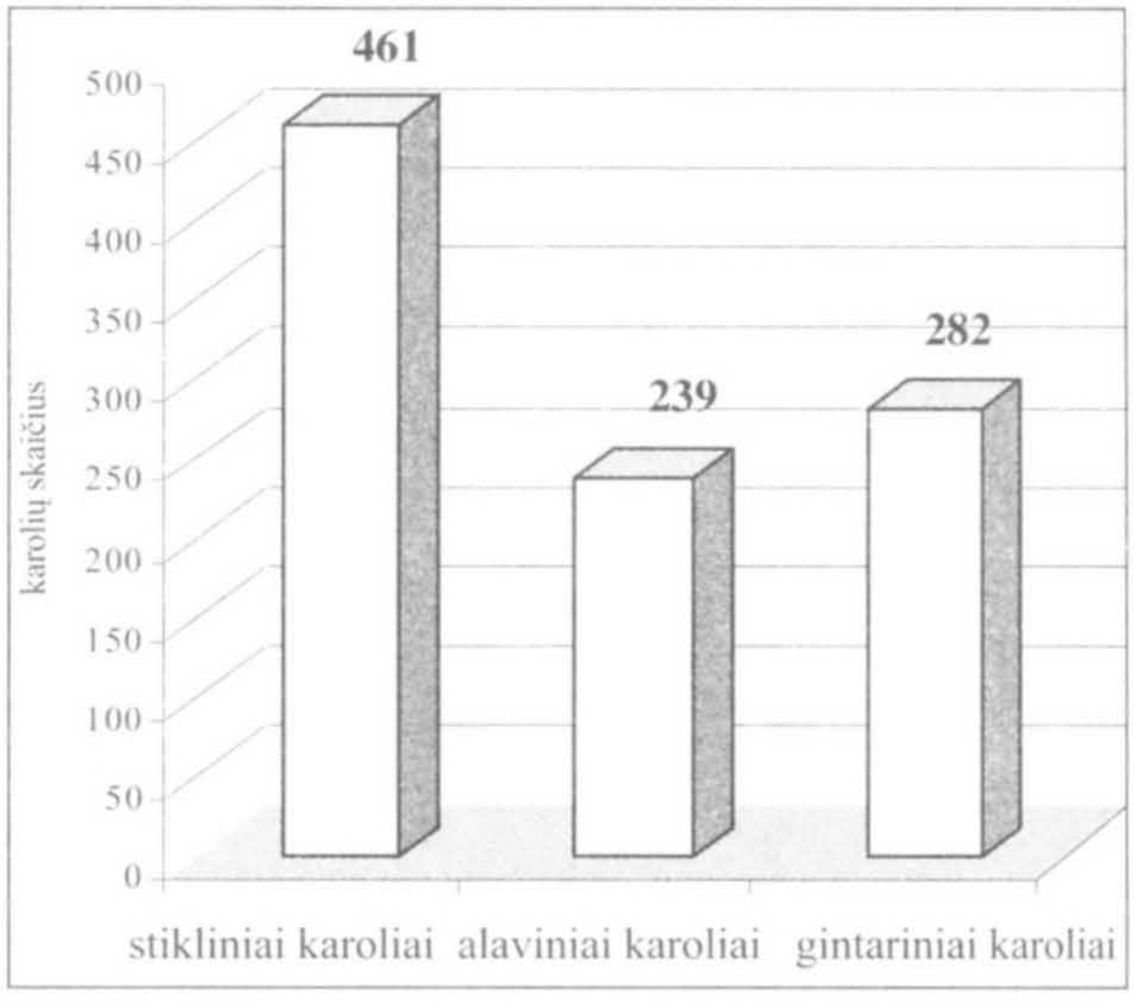

6 pav. Karolių rūšių tarpusavio santykis Plinkaigalio moterų apvarose.

iš 140 alavinių (tai pusė visų alavinių karolių apskritai) bei 16 gintarinių karolių, o k. 126 – 78 alavinių ir 28 gintarinių.

Iš to, kas pasakyta, galima daryti šias prielaidas: pirma, ilgiausias apvaras Plinkaigalio moterų kapuose sudarytos iš stiklinių ir alavinių karolių, antra, gausesnis stiklinių karolių skaičius retai buvo veriamas į tą pačią apvarą kartu su gintariniais ar alaviniais karoliais, tuo tarpu pastarieji karoliai dažnai randami kartu. Tai galima būtų paaiškinti išskirtiniu Plinkaigalio moterų požiūriu į stiklinius karolius, matyt, kaip į geros turtinės padėties ženklą.

Be abejo, stikliniai karoliai galėjo turėti ir kitokią reikšmę, pavyzdžiui, piniginę, bet tokiu atveju reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad visos apvaros, nepaisant, iš kokios rūšies karolių jos buvo suvertos, Plinkaigalio moterų kapuose buvo rastos ant mirusiųjų kaklo. Prisiminus Vidgirių kapinyne rastąsias gintarinių karolių apvaras mirusiųjų juosmens bei rankų srityse, jas sudariusių karolių formų, skaičiaus bei dydžių nevienodumą, manau, kad Plinkaigalio moterų kapuose rastąsias apvaras pirmiausia reikėtų traktuoti kaip papuošalus.

Antkaklių moterų kapuose buvo rasta vienuolika, 10 kapų, viena jų – sidabrinė (k. 224). 8 kapuose, kuriuose rastos antkaklės, moterys buvo palaidotos be karolių apvarų, o tuos du kapus (k. 311 bei 195), kur buvo rastos ir antkaklės, ir karolių apvaros, galima išskirti kaip turtingus tiek įkapių skaičiumi, tiek ir įkapių kokybės požiūriu. Taigi antkaklės į Plinkaigalio moterų kapus įdėtos, matyt, vietoj karolių apvarų.

Analizuojant kitas moterų kapuose rastas įkapes, jas koreliuojant su įvairiais papildomais kriterijais, paaiškėjo, kad Plinkaigalio moterys drabužiui susegti dažniau-

siai rinkosi segę (jos rastos 30 kapų, t. y. 35%), turtingiausiuose kapuose rasta po dvi seges. Labiausiai mėgstamos buvo lankinės su trikampe kojele bei žieduotosios segės.

Ne tokios pasiturinčios moterys (šiuose kapuose įkapių skaičius nesiekė 7) drabužį susegdavo smeigtuku (dažniausiai – lazdeliniu), tokių kapų rasta 20, arba 24% visų Plinkaigalio moterų kapų.

Visuose turtinguose įkapių kapuose bei keliuose ne tokiuose turtinguose buvo rasta po dvi apyrankes (iš viso 38 kapuose, arba 45%). Jei išskirtume apyrankių tipus, tai matytume, kad Plinkaigalyje dažniausiai buvo nešiojamos storagalės apyrankės (iš viso 48% visų rastų apyrankių moterų kapuose), panašus procentas yra rastas ir juostinių apyrankių, bet reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad dviejuose kapuose (k. 311 – 8, k. 115 – 4) buvo rasta net 12 šio tipo apyrankių, t. y. trečdalis visų juostinių apyrankių, rastų Plinkaigalio moterų kapuose. Tokiu būdu atėmus šias 12 apyrankių gaunama, kad apie 29% Plinkaigalio moterų kapuose buvo rastos su juostinėmis apyrankėmis. Tiesa, tiek storagales, tiek ir juostines apyrankes moterys nešiojo po dvi, dažniausiai ant vienos rankos.

Storagalės apyrankės atskirai bus aptartos šio darbo skyriuje apie socialinę Plinkaigalio dirbinių reikšmę.

Išskyrus turtingiausius Plinkaigalio bendruomenės moterų kapus, nuspręsta pažiūrėti, kaip šie išsidėstę bendroje Plinkaigalio kapinyno schemoje (7 pav.). Siekiant išsamesnio vaizdo, 7 pav. buvo sužymėti tiek vyrų, tiek moterų, tiek ir vaikų turtingiausi kapai bendrame kapinyno kontekste. Taigi kaip matyti iš šios schemos, didžioji dalis turtingų moterų kapų sutelkta pietinėje kapinyno dalyje, tuo tarpu įkapių turtingi vyrų bei vaikų kapai bendrame kapinyno plane išsidėstę padrikiau, nors vyrų kapų išsidėstymo dėsningumai geriausiai matyti 1 pav.

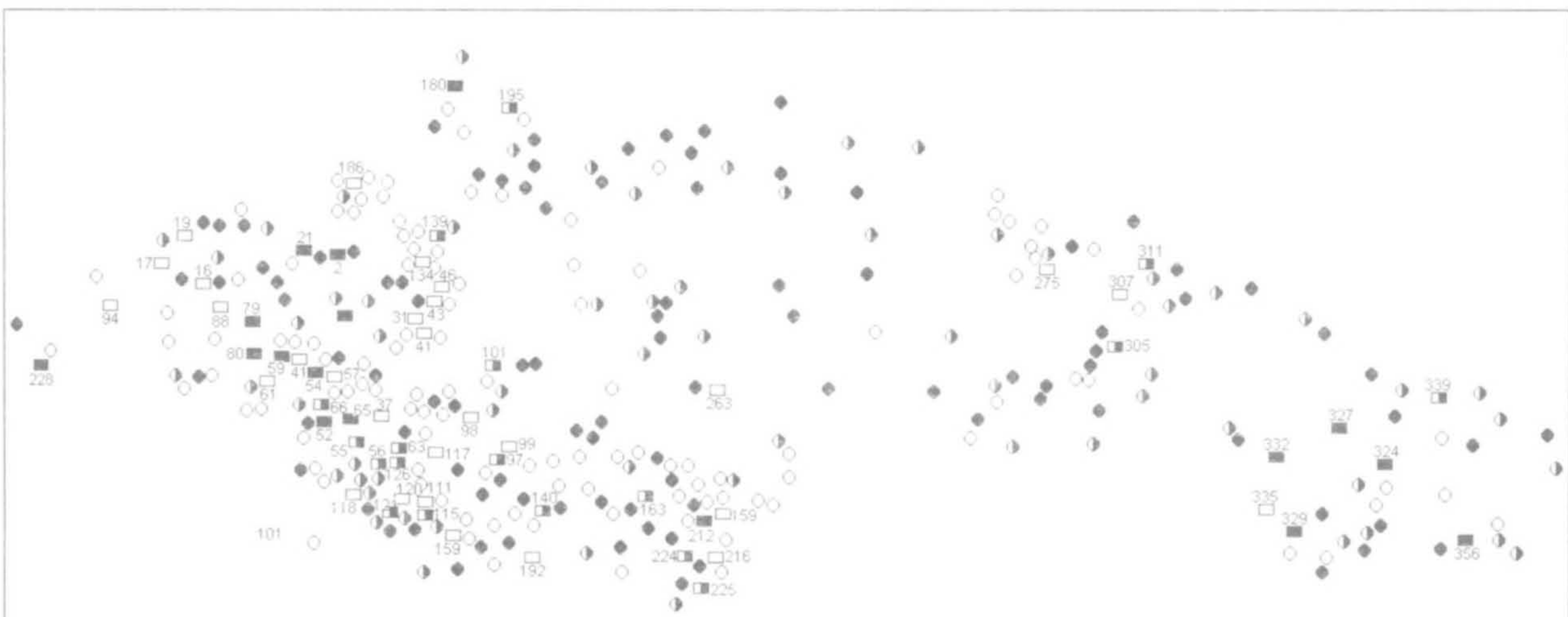

Turtingais laikytini vyrų kapai	Turtingais laikytini moterų kapai	Turtingais laikytini vaikų kapai
k. 59 k. 61	–	k. 41 – mergaitė
k. 54	–	k. 57 – berniukas
k. 65 k. 52	k. 56 k. 55	k.37 – berniukas
–	k. 63 k. 126	k. 120 – lytis neaiški k. 117 – berniukas
–	k. 97	k. 99 – mergaitė
–	k. 115	k. 111 – mergaitė
k. 213	–	k. 159 – lytis neaiški
–	k. 224	k. 216 – berniukas
k. 329	–	k. 335 – berniukas

7 pav. Plinkaigalio bendruomenės turtingiausi kapai bendrame kapinyno kontekste.

Palyginus šias dvi schemas matyti, kad turtingiausių moterų kapai yra vyrų karių zonoje (7 pav.). Iš 1 pav. matyti, kad dviejose kapinyno vietose, kur randami turtingiausių vyrų kapai, moterų kapų reta arba iš viso nėra, kitaip nei vaikų kapų. Ši situacija bus analizuojama kitame šios dalies skyriuje.

Vaikų kapai. Autorės nuomone, vaikų kapai gali būti interpretuojami dviem aspektais: pirma, iš vaikams į kapus dėtų įkapių galima spėti apie jų tėvų turtinę padėtį, antra, vaikų kapai galėtų atskleisti, koks požiūris į juos egzistavo konkrečioje bendruomenėje, t. y. ar buvo bendros nuostatos tiek vaikų, tiek ir suaugusiųjų atžvilgiu, ar šios nuostatos skyrėsi.

31 vaikas (arba 21% visų vaikų kapų) Plinkaigalio kapinyne buvo palaidotas su 3 ir daugiau įkapių. Pagal kiekybinę vaikų kapų analizę tai laikytina turtingu kapu. Žinant, kad turtingais Plinkaigalio vyrų kapais yra laikytina apie 16% visų vyrų kapų, moterų – 15% visų moterų kapų, tai 21% turtingų vaikų kapų neiškrinta iš bendro kapinyno konteksto.

Įdomu yra detaliau paanalizuoti, ar turtingais laikytini vaikų kapai bendroje kapinyno schemoje pasiskirsto padrikai, kaip buvo spėta, ar įmanoma surasti kokius nors dėsningumus (7 pav.).

Reikia pasakyti, kad kai kurie vaikų kapai randami prie turtingų vyrų ar moterų kapų. Tai atsispindi sudarytoje lentelėje.

Iš jos matyti, kad 10 turtingais laikytinų vaikų kapų galima sieti su tokiais pačiais suaugusiųjų kapais. Iš to daroma prielaida, kad šiuose kapuose palaidoti mirusieji galėjo būti susieti giminystės ryšiais. Tai ypač taikytina pietinėje kapinyno dalyje rastiems kapams (k. 57, 63, 126, 120, 117). G. Česnys, remdamasis atliktais tyrimais, nustatė, kad ši kapinyno dalis išsiskiria kaip giminiškų kapų zona (Česnys, 1993, p. 185).

Kaip matyti iš 7 pav., vaikų kapai dažnai sudaro tarsi atskirus telkinius. Vienas toks ypač įdomus, kadangi jame buvo rasti net 6 turtingi įkapių vaikų kapai, t. y. k. 134, 46, 44, 43, 31, 47. Sunku interpretuoti šį turtingų vaikų kapų telkinį, nes šalia jų nėra nė vieno su gausiomis įkapėmis palaidoto suaugusiojo. Gal tai per kokią epidemiją mirę vaikai?

Interpretavus vaikų kapus pirmuoju aspektu, reikėtų nepamiršti ir antrojo, t. y. ar galima pagal vaikų kapus nustatyti suaugusiųjų laidojimo tradicijas, ar jos skiriasi. Pirma, kas krinta į akis analizuojant Plinkaigalio bendruomenės laidoseną, yra tai, kad čia nebuvo griežtos mirusiųjų orientacijos pagal lytį (Kazakevičius, 1993, p. 24). Tai puikiai atsispindi ir vaikų kapuose.

Koreliuojant archeologinius duomenis su osteologinės medžiagos tyrimų rezultatais buvo nustatyta 40 vaikų lytis iš 147. Buvo identifikuoti 24 berniukų bei 16 mergaičių kapai. Analizuojant šiuos kapus matyti, kad mergaičių kapuose galima išskirti moterims būdingas karolių apvaras, dvi apyrankes bei darbo įrankius (ylas, verpstukus). Tuo tarpu berniukų kapuose randama Plinkaigalio vyrų ginkluotės elementų, t. y. kirvių bei peilių, taip pat po vieną apyrankę ir dažniausiai lankinę ilgakoję lieta užkaba segę. Bet tai bendras apibūdinimas, kuris dažniausiai turi įtakos klaidingai nuomonei susidaryti, kadangi apibendrintoje medžiagoje dingsta specifiniai tiriamo objekto bruožai, išimtys, individualumo apraiškos. Atidžiau peržiūrėjus turimą medžiagą matyti, kad berniukai Plinkaigalyje buvo laidojami ir su gintarinių bei stiklinių karolių apvaromis, su dviem apyrankėmis, yla ir pan.

Reikia pasakyti, kad Plinkaigalio bendruomenėje nebuvo pastebėta vien moteriškų, t. y. tik moterų kapuose randamų įkapių, ar vyriškų įkapių, o tai vėlgi atsispindi ir vaikų kapuose.

Tokiu būdu galima daryti šias išvadas: bendrame Plinkaigalio kapinyno suaugusiųjų kapų kontekste pastebėti laidosenos ypatumai yra pastebimi ir vaikų kapuose. Skirtumas tas, kad didžioji vaikų kapų dalis buvo rasta be arba su labai negausiomis įkapėmis. Kalbant apie Plinkaigalio vyrų kapus buvo pastebėta kita tendencija – jaunų vyrų kapuose dėta mažiau įkapių. Tokiu būdu galima spėti, kad Plinkaigalio bendruomenėje įkapių skaičius buvo tiesiogiai susijęs su mirusiojo amžiumi.

Gautus Plinkaigalio kapinyno kapų įkapių kiekybinės bei kokybinės analizių duomenis galima papildyti įdomiais pastebėjimais ir dėsningumais tiriant aptariamoje bendruomenėje rastų atskirų įkapių socialinę reikšmę.

3. SOCIALINĖ IŠSKIRTŲ DIRBINIŲ PRASMĖ PLINKAIGALIO BENDRUOMENĖJE

Tekste ne kartą buvo minėtos kelios įkapės, kurios išsiskyrė iš bendro radinių konteksto: antkaklės vyrų kapuose, storagalės apyrankės bei smeigtukai. Atliekant kapų radinių tyrimus buvo pastebėti keli dėsningumai šių įkapių vietos kape, santykio su kitomis įkapėmis, jų skaičiumi ar mirusiojo lytimi bei amžiumi atžvilgiu. Pastebėti dėsingumai teikia medžiagos kalbėti apie galimą išskirtų įkapių socialinę reikšmę, kurią joms galėjo sąmoningai ar nesąmoningai suteikti Plinkaigalio bendruomenė.

Pradėsiu nuo antkaklių. Dalis Lietuvos archeologų, pritardami L. Vaitkunskienei, V–VI a. vyrų kapuose randamas antkakles sieja su išskirtiniu šių vyrų socialiniu, t. y. karvedžio statusu. Taigi pagal juos minėtos antkaklės „savyje turi“ karvedžio simbolinę prasmę (Vaitkunskienė, 1995, p. 164).

Plinkaigalio kapinyne antkaklės buvo rastos tiek vyrų (17), tiek moterų (11), tiek ir vaikų kapuose (13). Reikia pasakyti, kad antkaklių tipų analizė rezultatų nedavė, bet reikšminga buvo tai, kaip sidabrinės antkaklės pasiskirstė išskirtose kapų grupėse, t. y. vyrų kapuose buvo rasta 13 sidabrinių antkaklių, tuo tarpu moterų ir vaikų kapuose – po vieną sidabrinę antkaklę. Šie duomenys pateikti 8 pav.

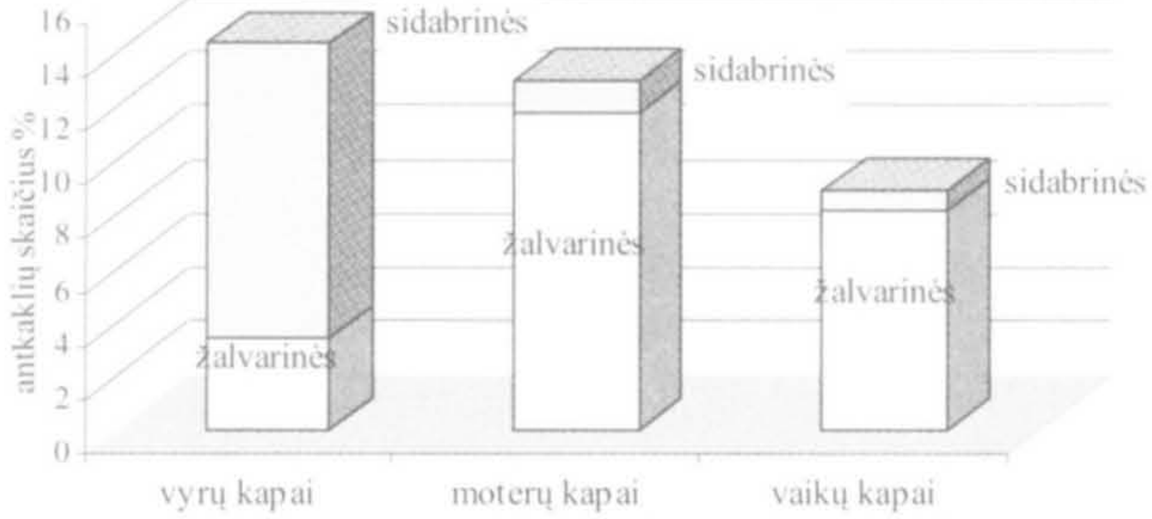

8 pav. Antkaklių pasiskirstymas Plinkaigalio kapinyne.

Taigi pirmiausia reikia analizuoti Plinkaigalio kapinyno sidabrinių antkaklių reikšmę. Remiantis atliktais kiekybinės analizės tyrimais matyti, kad sidabrinės antkaklės yra siejamos su mirusiojo turtine padėtimi, kadangi tik trijuose turtingais laikomų vyrų kapuose jų nebuvo rasta.

Turimi Plinkaigalio kapinyno duomenys leidžia spėti, kad šios antkaklės gali būti ir L. Vaitkunskienės išskirtų vyrų karo vadų ženklas, bet tokiu būdu sidabrinių antkaklių turėjo būti rasta mažiau nei 13 kapų, kadangi tokį aukštą statusą galėjusių užimti (sprendžiant pagal įkapes) vyrų Plinkaigalyje buvo 4–5 (reikia prisiminti, kad bendruomenė gyvavo labai trumpą laiką ir tokių karo vadų neturėjo būti daug, tuo labiau kad turtingiausiai ir geriausiai ginkluoti palaidoti vyrai buvo senyvo amžiaus). Taip pat šių antkaklių neturėjo būti rasta moterų ir vaikų kapuose, net ir po vieną.

Jei prielaida, kad sidabrinės antkaklės rodo karo vado statusą, yra teisinga, tai logiška būtų manyti, jog žalvarinės antkaklės turėtų reikšti tokį pat, tik gal kiek žemesnį statusą, pavyzdžiui, vyro kario, nes išskirtinio metalo naudojimas gaminant dirbinį turėtų tik sustiprinti egzistuojančią socialinę dirbinio reikšmę, o ne radikaliai ją pakeisti. Vadinasi, antkaklių turėjo būti rasta ir kituose išskirtuose vyrų karių kapuose.

Suabejojus sidabrinių antkaklių kaip vyro socialinio statuso rodiklio reikšme reikia patikrinti, ar teisinga prielaida, jog antkaklės Plinkaigalio bendruomenėje buvo turtinio statuso išraiška. Tam reikia pasitelkti kiekybinės analizės duomenis: iš 17 vyrų kapų, kur buvo rastos antkaklės, 4 kapai (arba 24%) yra laikytini neturtingais, t. y. su mažiau nei 6 įkapėmis. Moterų kapuose situacija kiek kitokia: čia 10 kapų buvo rasta 11 antkaklių, 4 kapai (arba 40%) yra laikytini neturtingais. Vaikų kapų proporcijos panašios į vyrų – 12 kapų buvo rasta 13 antkaklių ir 2 kapai (arba 17%) šioje grupėje laikytini neturtingais.

Taigi iš turimų duomenų vienareikšmiškai neįmanoma įvardyti Plinkaigalio bendruomenėje egzistavusios antkaklių prasmės, tik galima spėti, kad šis papuošalas galėjo būti siejamas su bendruomenės diduomene, kurios ne visi nariai, matyt, išgalėjo būti palaidoti su gausiomis įkapėmis.

Reikia pridurti ir tai, kad senajame geležies amžiuje Vidurio Lietuvos kapinynuose egzistavo paprotys antkakles, tiek sidabrines, tiek ir žalvarines, dėti į abiejų lyčių mirusiųjų, taip pat ir vaikų, kapus (Michelbertas, 1986, p. 50).

Labai įdomi yra Plinkaigalio bendruomenės storagalių apyrankių situacija. Šio tipo apyrankės Plinkaigalio kapinyne buvo nešiojamos visų jos narių: moterų kapuose buvo rasta 41 storagalė apyrankė iš 85 rastų apyrankių apskritai, vyrų kapuose – 14 apyrankių iš 19 rastųjų ir vaikų kapuose – 8 iš 41 rastosios. Vaikų kapuose dažna įkapė buvo įvijinės apyrankės. Reikia pridurti, kad storagalės apyrankės yra vienas iš išskirtų didžiojo tautų kraustymosi pradžios vakarų baltų kultūros elementų (Bertašius, 2000, p. 34).

Moterų ir vyrų storagalių apyrankių nešiosena skyrėsi: moterys nešiojo po dvi apyrankes dažniausiai ant abiejų rankų, tuo tarpu vyrai – po vieną, dažniausiai ant dešinės rankos. Panašus ryšys tarp storagalių apyrankių nešiosenos ir mirusiojo lyties buvo nustatytas Obelių kapinyno V–VI a. kapuose, kur moterų kapuose storagalės apyrankės buvo rastos ant dešinės mirusiosios rankos, o vyrų – ant kairės. Pasak S. Urbanavičienės, apyrankių padėtis Obelių kapinyne – vienas iš ženklų, skiriančių moterų ir vyrų kapus (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 9–61).

Be ryšio tarp storagalių apyrankių nešiosenos ir mirusiojo lyties, Plinkaigalyje buvo pastebėta, kad visi su storagalėmis apyrankėmis palaidoti vyrai priskiriami išskirtai vyrų karių grupei. Įdomu yra tai, kad tik dviejuose kapuose rastos storagalės apyrankės buvo ne ant dešinės mirusiojo rankos (k. 2 ir 61), bet ant kairės (gal kairiarankiai?). Taigi storagalės apyrankės, nešiojamos ant dešinės rankos, Plinkaigalio bendruomenėje galėjo būti vyro kario atributas.

Smeigtukai Plinkaigalio kapinyne dažniausiai randami moterų bei vaikų kapuose (atitinkamai – 27 arba 32% visų kapų ir 55 arba 37%), tuo tarpu vyrų kapų grupėje jų rasta 24% visų kapų. Reikia pasakyti, kad tiek vyrų, tiek moterų, tiek ir vaikų kapai su smeigtukais pasižymi nedideliu įkapių skaičiumi, taigi laikomi skurdžiausiais bendrame kapinyne.

Vyrų kapų grupėje kapai su smeigtukais siejami su neturtingais bei mažai ginkluotais vyrais, taigi buvo padaryta išvada – su vyrais žemdirbiais. Būtų galima pridurti, kad šiuose kapuose nerasta storagalių apyrankių, bet rasta juostinių, be to, po dvi viename kape, kas yra

būdinga moterų kapams. Tokiu būdu smeigtukas vyrų kapuose galėjo simbolizuoti vyro socialinį statusą (t. y. žemdirbys), o kartu ir nekokią turtinę padėtį. Tokia pat kapų su smeigtukais tendencija, t. y. skurdūs įkapių kapai pastebėti ir moterų kapų grupėje.

V–VI A. PLINKAIGALIO KAPINYNĄ PALIKUSI BENDRUOMENĖ

Išsamiai išanalizavus Plinkaigalio kapinyno archeologinę medžiagą skirtingais metodais galima apibūdinti V–VI a. Plinkaigalio kapinyną palikusią bendruomenę.

Kiekybinės kapų įkapių analizės rezultatai parodė, kad Plinkaigalio bendruomenėje egzistavo turtinė nelygybė. Galima išskirti mažiausiai keturis sluoksnius: turtingiausiais ir, matyt, bendruomenės diduomenei priskiriamais reikėtų laikyti 7% visų kapinyno kapų, o tai yra 24 kapai; kiek mažiau įkapių buvo rasta 26% kapų (90 kapai), jie laikytini pasiturinčiu bendruomenės sluoksniu; didžiausia kapų dalis išsiskyrė kaip trečiasis sluoksnis – 165 kapai; be įkapių Plinkaigalio kapinyne buvo palaidoti 75 žmonės, net 58 iš jų – vaikai.

Reikia pasakyti, kad kiekybinė įkapių analizė parodė, jog Plinkaigalio kapinyne didžiausias įkapių skaičius buvo dedamas vyrų kapuose, mažiausias kapų skaičius be įkapių taip pat priklauso vyrams.

Analizuojant įkapes kokybiniu metodu vyrų kapuose buvo išskirtas 4 įkapių kompleksas (lankinė segė, kirvis, peilis, diržo sagtis), kurio buvimas arba nebuvimas vyro kape leido visus vyrų kapus suskirstyti į dvi dideles grupes. Prie šių grupių pridėjus turtingiausių ir be įkapių ar su 1 menka įkape vyrų kapus buvo gautas įdomus vaizdas: Plinkaigalio bendruomenėje galima išskirti 4 vyrų grupes: 1. vyrus, priklausiusius bendruomenės diduomenei ir palaidotus kaip karius, galbūt karo vadus, 2. vyrus karius, 3. vyrus žemdirbius, 4. skurdžiausiai palaidotus vyrus.

Šių grupių perkėlimas į bendrą kapinyno schemą patvirtino ir papildė gautus duomenis: turtingiausi vyrai ir vyrai kariai buvo palaidoti atskirai nuo žemdirbių ir skurdžių. Išanalizavus moterų kapų duomenis matyti, kad turtingiausiais laikytini moterų kapai bendroje kapinyno schemoje koncentruojasi vyrų karių grupėje. Tokia griežta kapinyno vidinė struktūra leidžia daryti prielaidą, kad Plinkaigalio gyvųjų bendruomenėje tarp atskirų socialinių grupių taip pat galėjo būti aiškios ribos. O pastebėjimas, kad turtingiausi bendruomenės vyrai buvo palaidoti kaip kariai (sprendžiama pagal nedidelį papuošalų ir prabangos detalių skaičių kapuose) ir teigiant, kad V–VI a. buvo įtemptas laikotarpis, leidžia manyti, kad bendruomenė buvo susitelkusi, o tai ir galėjo turėti įtakos tokiam aiškiam vidiniam jos grupių išsiskyrimui.

Aptariant V–VI a. Plinkaigalio bendruomenę galima pateikti dar keletą pastebėjimų: vyrų įkapių skaičiaus viename kape ir vyrų amžiaus koreliacija parodė, kad į jaunų vyrų kapus dėdavo nedaug įkapių, tuo tarpu vyresni nei 40 metų vyrai visi be išimties buvo palaidoti su įkapėmis ir dažnai gausiomis. Turint galvoje Plinkaigalio kapinyno vaikų kapus, kur net 40% kapų rasta be įkapių, galima daryti prielaidą apie tiesioginę priklausomybę tarp įkapių skaičiaus ir mirusiojo amžiaus. Ši priklausomybė reiškia, kad bendruomenėje, matyt, egzistavo nuostata, norma ar taisyklė, reglamentavusi tokį vyresnio amžiaus žmonių išskyrimą.

Plinkaigalio bendruomenėje nebuvo pastebėta skirtingo mirusiųjų orientavimo pagal jų lytį. Taip pat nebuvo pastebėta, kad čia egzistavo moteriškos ar vyriškos įkapės – kad vienos įkapės buvo dedamos tik vyrams, kitos – išimtinai moterims. Tokios pat tendencijos matyti ir vaikų kapuose. Tokiu būdu galima sakyti, kad V–VI a. Plinkaigalio bendruomenėje, kitaip nei, pavyzdžiui, V–VI a. Pagrybio bendruomenėje*, nebuvo griežto vyrų ir moterų atskyrimo.

Analizuojant kiekvieno kapo radinius buvo pastebėta, kad kelios įkapės nuolat kartojasi konkrečiame įkapių komplekse, koreliuoja su bendru įkapių skaičiumi kape, mirusiojo lytimi, jos vieta kape išlieka pastovi. Tokiu būdu turima medžiagos kalbėti apie atskiriems radiniams Plinkaigalio bendruomenės suteiktas socialines reikšmes, kaip, pavyzdžiui, antkaklės galėjo rodyti žmogaus priklausomybę bendruomenės diduomenei; storagalė apyrankė ant dešinės vyro rankos (kartu su išskirtu 4 įkapių kompleksu) – kad vyras – karys, o smeigtukas, matyt, rodė nekokią žmogaus turtinę padėtį, vyrų atveju – į jo socialinį žemdirbio statusą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Bertašius M., 2002 – Vidurio Lietuva VIII–XII a. Kaunas, 2002.

Česnys G., 1993 – Plinkaigalio gyventojų paleodemografija, antropologija ir populiacinė genetika // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1993. T. 10, p. 182–196.

Hansen U. L., 2001 – Gold rings – symbols of sex and rank // Roman gold and the development of the early

* Autorė Pagrybio kapinyną analizavo savo magistro darbe „V–VI a. Plinkaigalio, Pagrybio bei Nemuno žemupio bendruomenių socialinė analizė“. Klaipėda, 2003.

Germanic kingdoms: aspects of technical, socio – political, socio – economic, artistic and intellectual development, AD. 1–550. Symposium in Stockholm 14–16 November 1997. Konference 51. Stockholm, 2001, p. 157–188.

Härke H., 1992 – Angelsächsische Waffengräber des 5. bis 7. Jahrhunderts. Köln, 1992.

Hodder I., 2000 – Praeities skaitymas. Vilnius, 2000.

Kazakevičius V., 1993 – Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1993. T. 10.

Kurila L., 2002 – Socialinių santykių atspindžiai Rytų Lietuvos pilkapių degintinių kapų medžiagoje // Archeologia Lituana. Vilnius, 2002. T. III, p. 122–136.

Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.

Michelbertas M., 1997 – Paragaudžio pilkapynas. Vilnius, 1997.

Sidrys R. V., 1994 – Vakarų baltų gintaro įkapės geležies amžiuje // Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos. Klaipėda, 1994, p. 59–106.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinysis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.

Tejral J., 1999 – Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch – pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde // Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Köln–Brno, 1999, p. 217–292.

UrbanavičiusV., Urbanavičienė S., 1988 – Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1988. T. 6, p. 9–61.

Vaitkunskienė L., 1995 – Pagrybio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 13.

REFLECTIONS OF SOCIAL LIFE IN THE PLINKAIGALIS CEMETERY OF THE 5th–6th CENTURIES

Reda Švelniūtė

Summary

The analysis of archaeological material from detached cemeteries is a very informative and productive method of investigation enabling to get reliable information about human communities, which existed in a specified place during a narrow period. In response to the methods and directions of investigations offered by the theoretical archaeology, in this article the 5th–6th ages are viewed through the archaeological material of the Plinkaigalis cemetery. The latter is analyzed to the aim of finding out the social structure of the community, to which this cemetery once belonged, its inner organization and separate groups, may be even of providing several presumptions about the social norms and rules, which might have existed there.

The social analysis of the cemetery is performed by three aspects, namely, the quantitative analysis of burial items, the qualitative analysis of the same, as well as the analysis of social meanings possessed by separate finds standing out in the context of the archaeological material of the cemetery. The material from male, female and children graves is analyzed separately by mentioned aspects.

The results of the quantitative analysis of burial items showed that the community, to which the Plinkaigalis cemetery belonged, was characteristic of inequality in wealth. To put it more precisely, four groups of different "richness" may be singled out in the groups of graves, both male and female.

During the qualitative analysis of burial items, a set of 4 burial items was singled out in the male graves (arch brooch, axe, knife, belt buckle), according to presence or absence of which all male graves were brought under two large groups. When added to these groups the richest graves and the graves without any burial items or with a single poor item, the result was interesting. Namely, 4 groups of men were revealed in the Plinkaigalis community: 1. noblemen buried as warriors, may be chieftains, 2. men-warriors, 3. men - grain-growers, 4. men buried in the poorest way.

These male groups stood out in the whole scheme of cemetery graves as well. The graves of men considered to be the richest and the men-warriors massed into separate groups and at them lay the majority of female graves regarded as rich.

Such a strict inner structure of the cemetery let us presume that in the Plinkaigalis community of "the living

people" the social groups were also clearly separated. The fact that the richest men of the community were buried as warriors (judging from not a great number of decorations and items of luxury in the graves) and that the 5th and 6th centuries were a tense historic period let us suppose that the community was closed up what resulted in separation of its inner groups.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Quantitative analysis of burial items from the Plinkaigalis male graves.

Fig. 2. Quantitative analysis of burial items from the Plinkaigalis female graves.

Fig. 3. Quantitative analysis of burial items from the Plinkaigalis children graves.

Fig. 4. Distribution of silver finds in the Plinkaigalis cemetery.

Fig. 5. Male groups of Plinkaigalis by singled out collections of burial items.

Fig. 6. Bead type ratio in strings of the Plinkaigalis women.

Fig. 7. The richest graves of the Plinkaigalis community in the general context of cemetery.

Fig. 8. Distribution of necklaces in the Plinkaigalis cemetery.

Reda Švelniūtė
Klaipėdos universitetas,
Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorijos katedra,
Tilžės g. 13, 91251, Klaipėda.
el. paštas: svelniute@yohoo.com

Gauta 2005 01 19